

УДК 17.29 + 316.3:004

Трубнікова О. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ШЛЯХИ ГУМАНІЗАЦІЇ В ПАРАДИГМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається феномен гуманізації як спосіб подолання існуючих проблем функціонування інформаційного суспільства. Серед шляхів реалізації гуманізації виділяються родинна сфера, освітня система, культурна площина та державні інституції. Стверджується необхідність урахування особливостей визначених систем в умовах утвердження інформаційної парадигми суспільства.

Ключові слова: гуманізація, людиноцентрична сім'я, електронна культура, діалогічність освіти, «зворотній зв'язок».

В статье рассматривается феномен гуманизации как способ преодоления существующих проблем функционирования информационного общества. Среди путей реализации гуманизации выделяются семейная сфера, образовательная система, культурная плоскость и государственные учреждения. Утверждается необходимость учета особенностей выделенных систем в условиях утверждения информационной парадигмы общества.

Ключевые слова: гуманизация, человекоцентрическая семья, электронная культура, диалогичность образования, «обратная связь».

The article deals with humanizing phenomenon as a way to overcome the existing problems of the information society. Humanization is a means not only to overcome a number of global challenges, improving the quality of human life, but also preserve the spiritual and in particular the moral heritage of humanity in conditions of total mechanization and virtualization of our life. Among the ways to implement humanization family sphere, the educational system, cultural space and public institutions are distinguished. The necessity of taking into account the characteristics specified in the conditions of approval of an information society paradigm is alleged.

Key words: humanization, man-centered family, e-culture, dialogic education, «feedback».

Формування нового етапу розвитку суспільства, який найчастіше називають інформаційним або суспільством знань, актуалізує дослідження різних аспектів його функціонування. Відбуваються суттєві трансформації у всіх сферах суспільного життя, і філософське осмислення саме духовного життя соціуму стає важливим дискурсом сучасності. Вплив становлення інформаційного суспільства має двоаспектний характер впливу на моральні та культурні цінності сучасного суспільства. З одного боку, це виникнення нових каналів трансляції соціокультурних норм і цінностей, розвиток засобів масової інформації, забезпечення кращих умов для творчого розвитку і самореалізації людини, а з іншого – поширення «масової» культури, що не завжди несе в собі істинне аксіологічне значення, створення «віртуальної реальності», яка приховує небезпеку відчуження людини, соціальних конфліктів, ціннісного розриву.

Наявність великої кількості проблем, з якими стикнулося сучасне суспільство, вимагає пошуку конкретних шляхів їх подолання. Аналіз цих проблем та існуючих моделей їх вирішення дозволяє висунути *припущення*, що гуманізація – це засіб не лише подолання ряду глобальних проблем людства, підвищення якості життя людини, а й збереження духовних і, зокрема, моральних надбань людства в умовах тотальної машинізації, віртуалізації, зміщення акцентів на матеріальне. Тому *метою* даної статті є визначення особливостей гуманізації в умовах інформаційного суспільства та виокремлення деяких шляхів її реалізації.

Процес гуманізації є багатоаспектним і комплексним явищем, тому в його реалізації необхідна координація дій усіх суспільних інститутів, зокрема родини, освітніх закладів, громадських і політичних організацій та ін.

Провідною соціальною інституцією, яка має закладати духовну основу гуманності, на нашу думку, є сім'я. На підтвердження основоположного статусу родини можна навести той факт, що навіть формальні соціальні системи вторинного порядку (держави, корпорації, злочинні клани, авторитарні партії та диктатури) намагаються представити себе як деякі імітації, симулякри не лише сімейної відданості й турботи, але також і внутрішніх труднощів

сімейного життя. До проблеми сім'ї звертаються як надбання народної мудрості, так і сучасні дослідники, що формують сьогоденну філософію родини.

Психологи, розглядаючи роль сім'ї у розвитку особистості, зазначають, що у своїй посередницькій якості між суспільством і людиною сім'я має подвійну орієнтацію: вона одночасно соціо- і людиноцентрична. Соціоцентрична сім'я визначається як особово-центрована. Вона є ефективним посередником у процесах формування соціумом особистості людини, що складається з її персони і тіні (або, точніше, з мозаїки її субперсон і субтіней). Отже, основна функція соціоцентричної, або традиційної сім'ї полягає у формуванні особистості (зовнішнього Я) людини. З іншого боку, людиноцентричну сім'ю можна визначити як сутнісно-центровану. Ця сім'я є ефективною посередником у процесах розвитку в соціумі сутності людини, її автентичного творчого і життєвого начала, що проявляється у світі вже не як персону-тінь або особа-личина, але як автентична особа або особистість-лик [13, с. 180-183]. Отже, основна функція людиноцентричної альтернативної сім'ї полягає в розвитку сутності (внутрішнього Я) людини. У цьому полягає її посередницька функція у триаді соціум – сім'я – індивід. Для ефективної реалізації процесу гуманізації людини, її всебічного розвитку стає необхідною зміна соціальної орієнтації сім'ї на орієнтацію гуманістичну, перехід від соціо- до людиноцентричної сім'ї.

У закордонних та вітчизняних дослідженнях визначаються три типи дисциплінарних впливів на дітей: використання влади (примус); пояснення; позбавлення батьківської любові. Тактика використання влади припускає насильство, наказ, фізичне покарання, контроль з боку батьків над бажаннями дитини. Індуктивна техніка (пояснення) включає міркування, похвалу, пояснення дитині наслідків її дій. Позбавлення любові припускає неприйняття, ігнорування дитини, вираження розчарування її поведінкою. Батьки, зазвичай, слугують для дітей зразками і вчителями у сфері людських взаємин. Самосвідомість дітей формується не лише шляхом прямого навчання і наслідування, вони співвідносять це і зі способом життя своїх батьків, засвоюючи прийняті ними норми і ціннісні орієнтації. Для цього батьки можуть використовувати різноманітні прийоми заохочення: моральні (похвала) або матеріальні (речові нагороди, особливі привілеї) [2, с. 927-932].

На сьогоднішній день дослідники говорять про глибоку кризу інституту сім'ї. Зазначається, що остання як соціальний організм у багатьох випадках перестала бути «осередком духовності». Згідно з останніми психологічними дослідженнями типовими ціннісними орієнтаціями сучасної сім'ї є орієнтація на споживання і самоствердження; на повсякденність, легковажність і необов'язковість; на надмірну опіку, контроль або, навпаки, на всездозволеність і надмірну похвалу. Життєвий уклад таких сімей часто не здатний продукувати духовні акти і переживання, що задають особистісний вектор смислогенеза, сприйняття духовної інформації блокується его-переживаннями. У результаті в дітей дошкільного віку не завжди своєчасно формується смислова сфера як внутрішній орган «духовного самоконтролю й самоврядування» [7, с. 163].

Аналізуючи основні тенденції, характерні для сучасного сімейного виховання, науковці виділяють наступні: сучасна українська сім'я зазнає значного впливу аномії, що негативно позначається на процесі сімейного виховання, призводить до невинного зміщення акцентів на «модні» особистісні якості – вміння пристосовуватися до будь-яких обставин, досягати за будь-яку ціну «місця під сонцем», налаштованість як батьків, так і дітей на престижність професійної діяльності, яка сприймається такою залежно від матеріальних доходів; надання дорослими членами сімей переваг матеріальному забезпеченню сімейної життєдіяльності на шкоду виконанню виховної функції; відмежованість значної частки сімей від сучасних соціально-адаптивних стратегій, що негативно позначається на внутрішньосімейній атмосфері, міжособистісному спілкуванні дорослих і молодших членів сім'ї, утруднює належну психологічну й соціальну підтримку дитини [9, с. 47-48].

Таким чином, завдання подальшого розвитку українського суспільства полягає в тому, щоб забезпечити утвердження сім'ї як головного соціального інституту виховання, гуманізації людини та людиноцентричної стратегії в сім'ї. Окрім цього, необхідною є реалізація всіх потенцій особистості, сім'ї, колективу, суспільства. Це можливо за допомогою досягнення гармонії соціально-економічного і духовного життя на основі широкого використання

результатів нових наукових розробок і технологій практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Серед шляхів гуманізації людини однією із потужніших людинотворчих систем виступає культура. Остання визначається як система надбіологічних програм людської діяльності, поведінки та спілкування, що історично розвиваються та виступають умовою відтворення і зміни соціального життя у всіх її основних проявах [12, с. 344].

Серед характеристик культури як багатофункціонального явища у нашому дослідженні найбільший інтерес викликає саме гуманістичний аспект, пов'язаний із виявленням спрямованого впливу культурних цінностей на процес формування духовного світу людини, її духовно-моральний розвиток і вдосконалення.

Культура в антропологічному аспекті є спосіб і форма людського буття, історична міра і «грань» людського способу життя, його домінуючий образ. У ній сконцентрований досвід людства в осягненні природного, соціального і власне культурного світу. На основі його освоєння формуються, зберігаються, удосконалюються від покоління до покоління форми людської ментальності. Культура включає в себе історично конкретну сукупність знаково-символічних систем, які акумулюють досвід буття у вигляді способів сприйняття, мислення, пізнання, переживання і дії, а також у вигляді знань, цінностей, способів, що зберігають і відтворюють досвід власне духовної діяльності у суспільному та особистому менталітеті. Нарешті, це техніка і технологія всіх форм духовно-практичної діяльності людини у світі, форм комунікацій, взаємодії і спілкування.

Сучасна ситуація характеризується глобальними змінами, які призводять до розриву історичної та культурної спадкоємності, що веде до непередбачуваних наслідків. По-перше, це радикальна зміна механізму передачі культури. Відомий антрополог М. Мід виділяє два типи культури – постфігуративну і кофігуративну, у яких спадкоємність забезпечувалася в процесі міжособистісної взаємодії. Головною властивістю постфігуративної культури, яка зумовлює інші особливості, є те, що її носіями є представники принаймні трьох поколінь. У цих умовах дитина приймає культуру як даність і вчиться у своїх попередників. Відповідно, величезна кількість культурних норм і стандартів, властивих цій культурі, засвоюється автоматично, на підсвідомому і невербалізованому рівнях. Кофігуративне суспільство – це суспільство, у якому домінує нуклеарна сім'я, тобто світ, в якому виховується дитина, її життєвий досвід, скорочується на покоління. І діти, і дорослі в такому суспільстві вчать в однолітків, виникає повна кофігурація, за якої ті, хто служить прикладом, лише на кілька років старше тих, хто у них навчається. У даний час, згідно концепції М. Мід, народжується нова, префігуративна культурна форма. На думку автора, діти сьогодні знаходяться перед обличчям майбутнього, яке настільки невідоме, що ним не можна керувати, здійснюючи зміни в одному поколінні за допомогою кофігурації в рамках стійкої, контрольованої старшими культури, що несе в собі багато постфігуративних елементів. Сьогодні внаслідок об'єднання електронною комунікативною мережею більшості світу в молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших поколінь. «І, навпаки, старше покоління ніколи не побачить у житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду змін, що відбуваються одна за одною. Цей розрив між поколіннями цілком новий, він глобальний і всезагальний» [10]. Новизна досвіду, про який пише М. Мід, припускає, передусім, технологізацію всіх людських відносин. Це, у свою чергу, означає, що внутрішньокультурні регулятори соціального життя – добро і зло, честь, совість та інші замінюються зовнішніми регламентаціями і правовими нормами [10].

Наступною ознакою сучасного стану культури є її мозаїчний характер.

Дослідник А. Моль визначає мозаїчну культуру як таку, що представляється по суті своїй випадковою, складеною з безлічі дотичних фрагментів, які не утворюють конструкції, де немає точок відліку, немає жодного справді загального поняття, але багато понять, що володіють великою вагомістю (опорні ідеї, ключові слова і т. п.). Якщо класичний, по суті картезіанський, метод гуманітарного пізнання широко користувався логічної дедукцією і прийомом так званих формальних міркувань, у процесі навчання знання утворювали міцну і економно побудовану структуру, то у наш час фактура «екрану знань» в корені інша. Знання складаються із розрізнених обривків, пов'язаних простими, чисто випадковими відносинами близькості за часом засвоєння, за співзвучністю або асоціації ідей. Ці обривки не утворюють

структури, але вони мають силу зчеплення, яка не гірше старих логічних зв'язків надає «екрану знань» певну щільність, компактність. Мозаїчна культура вже не є в основному продуктом університетської освіти, тобто деякої раціональної організації; вона засвоюється через засоби масової комунікації. «Екран культури» сьогодні вже не виглядає як упорядкована мережа першорядних і другорядних ознак. Уривки думок групуються за примхою повсякденного життя, що захлюстує нас потоками інформації, з яких ми фактично навмання вибираємо окремі повідомлення [11, с. 44-45]. Неминучої в цій ситуації стає девальвація цінностей, що особливо яскраво демонструє реклама, коли звеличення якогось товарного знака відбувається на тлі класичної музики або видатного художнього твору. У цій ситуації культура також втрачає свою людинотворчу функцію, так як перестає бути носієм надособистісних цінностей.

Іншою характеристикою сучасної культури є її мережевий характер. В якості найбільш важливої риси інформаційного суспільства дослідники виділяють його «мережевий» характер, де замість колишньої стратифікованої структури, домінуючі функції і процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж. Дослідник М. Кастельє зазначає, що «поширення “мережевої” логіки значною мірою позначається на хід та результати процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою і владою» [6, с. 494-495]. «Якщо раніше культурний простір виступав як сегментований, радіальний, доцентровий, то тепер провідними стають недиференційовані структури з принциповою відсутністю ієрархічності й лінійної детермінованості процесів і явищ» [8]. У новій ситуації межі між центром і периферією стають проникними, розмитими, а такі основоположні для культури модернізму поняття, як «культурне ядро» і «культурна матриця», втрачають свій первісний зміст. Класична культура структурувалася навколо безперервного пошуку «єдиного», «буття», «першооснови», посткласична ж демонструє відсутність генетичної осі як глибинної структури і спочатку передбачає гетерогенність, антигенеалогічність, темпоральну мінливість. Провідним став принцип множинності, зрівнювання – семантичного та аксіологічного – усіх входних в культуру компонентів (світоглядів, світовідчужань, позицій), який проектується і на мистецтво, науку, політику, філософію. Саме ж поняття істини як принципу відповідності знання об'єктивному стану світу виявляється розмитим і несвоєчасним, неактуальним [8].

У новому суспільстві під індивідуальні споживчі потреби підлаштовується і культура, специфіка якої описується Е. Тоффлером у категоріях «пристосування до зростання життєвого рівня» і «удосконалення технологій», що дозволяють зниження собівартості «культурних продуктів» навіть за умови введення їх різних варіантів. Дослідник зазначає, що «оскільки задовольняється все більше і більше основних потреб покупців, можна твердо передбачити, що економіка буде ще енергійніше йти назустріч тонким, різноманітним і глибоко персональним потребам покупця, потребам в красивих, престижних, глибоко індивідуалізованих продуктах» [17, с. 248]. Таким чином, рівень споживаної культури стає іншим: масова продовжує існувати як унікальний механізм, що володіє компенсаторною і рекреативною активністю, задовольняючи потреби значної частини суспільства, проте, вона перестає бути єдиною культурою, що утримує монополію на масову свідомість. Елітарна ж культура втрачає своє значення класово чужої і недоступної масам, але, навпаки, починає виконувати роль культурного зразка і займає в ієрархії цінностей гідне її місце. Саме цей феномен Е. Тоффлер і позначає як індивідуалізацію особистості і демасифікацію культури. [17, с. 248-290]

Комунікативне середовище має надзвичайно великий і дієвий антропореативний потенціал. Свобода у цьому середовищі зовсім не тотожна громадянській відповідальності: навпаки, кожен новий крок на шляху свободи збільшує міру відповідальності її суб'єкта. «За умов мозаїчної культури, коли кожного індивіда захлюстує злива різнорідної інформації, дуже важливо сприяти виробленню рефлексивних здатностей, які б поєднували креативність світосприймання з його розважливістю, поміркованістю» [16, с. 423-424].

Один з нових феноменів епохи – формування електронної культури. Саме поняття «електронна культура» ще вимагає уточнень і визначень, проте безсумнівно те, що як явище електронна культура не може бути зведена до чогось, що раніше існувало в історії людства. Для визначення сутності електронної культури необхідні як позитивна, так і негативна понятійні характеристики – тобто виявлення істотних рис і демаркація кордонів. До феномену електронної культури відносяться далеко не всі продукти творчості, створювані сьогодні. Наприклад, продовжує існувати традиція створення класичних творів мистецтва (літератури,

музики, театру, живопису і т. д.), з'явилися і нові неklasичні феномени культури (нові релігійні, філософські напрямки, молодіжні субкультури). Все це не відноситься до електронної культури як такої, хоча може бути пов'язане з нею технологічно.

До феномену електронної культури належать, перш за все, нові форми сучасної комунікації: Інтернет, електронне листування, чати, блоги, форуми, сайти; комп'ютерні ігри; електронні ЗМІ (on-line-журнали, газети); анімація, кіно, музичні кліпи, створені за допомогою сучасних ІТ-технологій; електронні енциклопедії; СМС-спілкування та ін. Характерними рисами електронної культури дослідники визначають свободу доступу, відкритість для членів «інформаційного товариства»; стихійність, можливість участі у формуванні змісту інформації з точки «інформаційного співтовариства»; ліберальність, дескриптивність, відсутність жорстких правил, норм (у тому числі етичних); еkleктичність, мікшування і співіснування різних стилів, жанрів, напрямків; віртуальність; кліповість мислення, домінування візуального над смисловим; інноваційність, існування через впровадження і постійне оновлення наукових розробок; технократичність, підвищений інтерес «користувачів» до технології створення і використання феномена, а також прояв даного типу культури через технічні засоби (що передбачає зростання їх значимості); розважальний, ігровий характер.

Електронна культура розвивається в умовах широкого поширення інновацій та інтенсивної інформатизації, з необхідністю передбачає єдиний інформаційний простір, віртуальну форму вираження, дистанційну технологію. Формування та впровадження електронної культури викликає значні зміни в житті суспільства, в системі цінностей і формах взаємодії людей – особливо молоді, яка швидко освоює ці нові форми. Подібно до того, як винаходи мікроскопа і телескопа відкрили дослідникам нові світи, винахід ІТ-технологій відкрив «користувачам» новий «життєвий світ». У цьому світі виникли свої закони, свободи і права, свій сленг, свій автор і споживач, свої форми вираження. Тут велике місце займають гра, розваги, важлива роль відведена візуалізації. Цей світ звернений до чуттєвої сфери людини, він не має колишніх моральних регуляторів (оскільки віртуальний і нібито не пов'язаний з реальними вчинками), він надає небувалу раніше свободу, різноманітність форм для самореалізації. Однак самореалізація часто не вимагає самовдосконалення, електронна культура швидше розважає, ніж розвиває людину, – місію розвиваючу продовжує виконувати класична культура, яка поступово витісняється на периферію суспільної свідомості. Електронна культура – новий крок у творчості, здійснюваній людиною: після створення «другої природи» – світу речей, людина створила «третю природу» – світ віртуальних феноменів, який є своєрідним синтезом світу свідомості і сучасних високих інформаційних технологій. Наслідки цього створення нам ще належить побачити і оцінити [4, с. 212-214].

В умовах розриву культурної традиції, неповноти та зміни параметрів порядку, які задають онтологічний режим розвитку особистості, система освіти залишається єдиним каналом, що забезпечує зв'язок людини з «універсумом символів» і продукує особистісні структури. Особлива функція і незамінність освіти для людини з цих позицій полягає в тому, що її зміст репрезентує цілісність культурних цінностей і виступає як «перетворена» форма життя. При цьому парадокс освіти полягає в тому, що вона, з одного боку, носить універсальний характер і вводить людину в живий потік історичного, культурного, забезпечуючи наступність поколінь, а, з іншого боку, продукує саморозгортання особистісних структур, унікальність, багатство і складність внутрішнього світу. «Система освіти як важливий соціальний інститут в умовах глобалізації цивілізаційних процесів виступає стратегічним фактором і умовою виживання людства. Розуміння цього в контексті випрацьовування нової гуманістично спрямованої філософії освіти, адекватної сучасним реаліям, є нагальною потребою часу» [14, с. 57].

У своїй статті Віктор Пазенок пише: «<...> саме гуманістичний аспект є пріоритетним у вузівській підготовці, яка покликана стати найважливішою опорою прав людини, демократії, сталого розвитку і миру. Гуманітаризація освіти, в тому числі вищої, – нагальна потреба часу. При цьому на всіх рівнях: державному, інституціональному, соціетальному, індивідуально-виховному. <...> Гуманізація освіти – визначальна умова подолання рецидивів технократичного способу мислення, «споживацького» типу діяльності. «Постсучасна» освіта не може не бути гуманітарною. Вона зараз вже не сприймається у статусі «альтернативної» природничому або технологічному знанню або як додаток до них. Надавати діяльності людини сенсоутворюючого

значення – обов'язкова вимога будь якої фахової підготовки, яка в сучасних умовах певною мірою відчуває на собі дію кризових чинників, сама поява яких багато в чому зумовлена недооцінкою «фактору людини» в житті цивілізації» [14, с. 54-55].

Принцип гуманізації в освіті, на відміну від авторитарного та ліберального підходів, конкретизується у взаємопов'язаних настановах, що передбачають сприяння особистісному розвитку кожного учня, забезпечення гармонізації цього розвитку в єдності його екстенсивного та інтенсивного аспектів (що наголошують відповідно на різнобічності особистості та на її цілісності, узгодженості її складових); запровадження в освіті діалогічних засад, що мають виявлятися на різних рівнях – міжособовому, міжгруповому, міжкультурному, внутрішньособистісному; надання учневі достатнього обсягу зовнішньої свободи і дієвої допомоги в здобутті внутрішньої (особистісної) свободи в єдності її взаємодоповнювальних аспектів – формальних (базованих на вільному розгортанні життєвих сил учня) і змістовних (що передбачають його виховання у дусі гуманістичних цінностей, його прилучення до досягнень цивілізації і включення в діалогічні процеси творення культури); поєднання гуманістичного переосмислення перспективних функцій освіти з гуманізацією сьогоденного життя кожного учня, любов'ю та повагою до нього з боку педагогів, індивідуалізацією педагогічних впливів на нього й стимулюванням розвитку його суб'єктних якостей [15].

В умовах глобалізації у процесі гуманізації освіти важливо зберегти свою національну специфіку. Зростає необхідність вибудовувати свою національну систему освіти на засадах гуманізму, людиноцентризму, спираючись на джерела української народної педагогіки, на ментальність українського народу. Так, гуманістичні ідеали знаходимо вже в перших пам'ятках культури – «Слові про закон і благодать» Іларіона Київського, «Слові» Данила Заточника, «Повчанні» Володимира Мономаха. Вони фіксують погляди філософів на проблему гуманного ставлення до людини. Так, Іларіон у «Слові про закон і благодать» наполягає на гуманістичних підходах до підлеглих з боку князя й рівноправності народів; Данило Заточник у «Слові» обстоює ідею самоцінності людського життя, свободи окремої особистості в цьому антигуманному світі; Володимир Мономах у «Повчанні» говорить про необхідність впровадження принципів доброчинності й людинолюбства в міжкнязівські стосунки, а милосердя і доброчинності – у відносини між людьми.

Дані ідеї знаходять своє продовження в роботах І. Вишенського, Ю. Дрогобича, Г. Сковороди, Г. Ващенка, К. Ушинського, В. Сухомлинського. У гуманістично наповнених освітянських ідеях стверджується висока ефективність використання у виховному процесі гуманістичного потенціалу народних пісень, звичаїв, обрядів, символів української історії, творчості видатних діячів вітчизняної культури.

У центрі творчості І. Вишенського перебуває проблема людини. Предметом турботи мислителя стало спасіння людини в умовах земного існування, що вимагає знищення нерівності, несправедливості, гноблення, експлуатації, будь-якого «мирського» зла й утвердження рівності, братерства. І. Вишенський поставив у центр філософсько-релігійного вчення про людину, щастя якої бачив в осягненні божественних істин і втіленні їх у життя людини і суспільства. Творення духовної, морально-етичної сутності людини на основі божественних істин – добра, правди, справедливості та підготовка її до праведного земного життя згідно з цими істинами, водночас заперечуючи земне зло, що панує над людиною, щоб тим самим прокласти шлях до вічного спасіння і блаженства, – основна мета філософського кредо Вишенського.

Ю. Дрогобич, надаючи великого значення людському розуму, освіті, громадській активності, вважав їх головною рушійною силою суспільних процесів. Людина, завдяки своїй пізнавальній діяльності, здатна не лише осягнути таємниці Всесвіту, а й завдяки своїй доброчесності наблизитися до Бога.

Видатний філософ Григорій Сковорода свої просвітницькі ідеї базував на принципах християнської етики та своєї «філософії серця». Доводячи, що саме мораль і духовність перетворюють суспільство на краще, він збагатив українську педагогічну скарбницю корисними ідеями. Сили добра є всередині кожної людини, вважав Сковорода, слід їх віднайти, пізнати й активізувати. Ці ж міркування стосовно закладеного природою добра у людину висловлював і Феофан Прокопович. Здолати ж зло, яке постає всередині суспільства від бідності, допомагає освіта. Людині треба дати світло знань, навчити долати зло і вести гідний спосіб життя, а для

цього вже сама людина має ретельно себе пізнати. Зрозумівши своє покликання, вона реалізує себе у тій праці, яка принесе їй задоволення, а оточуючим – користь. Дуже важливо, що така праця має бути вільно обраною, отже ідея свободи людини, свободи її вибору є центральною у педагогічних поглядах Сковороди. Важливою й актуальною була ще одна думка просвітника про гармонію відносин між людьми і природою, яка виступатиме джерелом сил і натхнення у творчій праці [1].

В. Сухомлинський розуміє гуманізацію освіти в утвердженні людини як найвищої цінності суспільства, розкритті її здібностей і таланту, забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонізації стосунків людини з навколишнім світом. Першочерговим, на думку педагога, завданням постає виховання громадянина-гуманіста.

Г. Ващенко у своїх педагогічних напрацюваннях запропонував виховний ідеал українця, заснований на християнській моралі та українській духовності. Християнська мораль ставить в основу виховання загальнолюдські вартості: закон творення добра і боротьби зі злом, шукання правди і побудова справедливого суспільства, що спирається на закони краси і любові. Українська духовність відображає національні цінності, які виплекані упродовж віків і входять до традицій українського народу. Це все те, що найбільше відповідає психології народу і його призначенню: українська гостинність, замилювання красою, мистецька творчість, схильність до музики, співу і танців, побут українців з його вірністю в коханні тощо. Національні вартості зафіксовані і відображаються у пісенному фонді, у звичаях українського народу, в його мистецтві, у творах кращих українських митців і письменників, у християнській вірі й історичному минулому. Для створення українського виховного ідеалу, на думку Ващенко, треба відтворити історичне минуле свого народу з його культурними скарбами, а також зачерпнути зі скарбниць інших народів те, що найкраще і що відповідає нашій духовності. Невід'ємною частиною національної системи освіти Ващенко називає родинне виховання, що обумовлює необхідність психологічних і педагогічних знань для батьків. Для повноти виховного процесу Ващенко вказує на необхідність зв'язку між школою, родиною і виховними молодіжними організаціями. В утвердженні твердих моральних законів, без яких суспільство піддається розкладові, педагог важливу роль відводить релігійному вихованню і церкві [5].

К. Ушинський у своїй системі духовно-морального виховання значне місце також відводить поняттю «національна система виховання», яке є особливою метою, ідеалом, що необхідно втілювати в конкретній особистості. Цього ідеалу можна досягти тоді, коли людина вбирає в себе стійкі національні особливості, риси характеру, які необхідно розвивати. Таким чином, національна система повинна створюватися за історією народу та його характером. Релігія, природа, сім'я, перекази, поезія, закони, промисловість, література – все, з чого складається історичне життя народу, складає його справжню школу.

Отже, серед головних ідей, запропонованих українськими педагогами у контексті проблеми гуманізації є щира любов і повага до учня (студента), вивчення і розвиток його природних нахилів і здібностей, творча співпраця під час навчання і виховання, розвиток загальнолюдських моральних якостей на особистому прикладі, виховання на основі національних традицій, вимога тісного зв'язку родинного і шкільного виховання, наступність освіти на різних етапах, підготовка до подальшої трудової діяльності, гармонійне поєднання інтересів усього людства з інтересами свого народу і своїми особистими на основі загальнолюдських цінностей.

Варто звернути увагу на ще на один напрям морального виховання молоді і формування її гуманістичних почуттів. Це – засоби масової інформації. У сучасному світі «четверта влада» та глобальні комунікаційні системи стають чи не найпотужнішим чинником формування свідомості підростаючого покоління, створюючи альтернативний традиційному освітній і виховний канал. За їх допомогою долучаються до надбань науки, культури, освіти. Звичайно, спектр змісту надзвичайно широкий, тому вагомим значення набувають критичні та рефлексивні навички людини для фільтрування потоку інформації. Не можна не брати до уваги значний дегуманізуючий контент у засобах масової інформації (пропаганда насилля, жорстокості, іншої девіаційної поведінки), але незаперечною є ефективність навчальних, аналітичних, документальних фільмів і передач у процесі виховання гуманістичних цінностей особистості. Для зменшення маніпулятивного впливу засобів масової інформації визначальної ролі набувають сімейне виховання, освітні інституції, громадські організації та державна

політика в цій сфері. У сучасному світі неможливо уникнути впливу засобів масової інформації на молоде покоління і формування його гуманістичних цінностей. Тому потрібна злагоджена дія зазначених вище інституцій для зменшення дегуманізаційного впливу та використання можливостей засобів масової інформації у моральному вихованні молоді. Зокрема, такими напрямками можуть стати поступова відмова від одностороннього інформування і перехід до комунікації, від ідеологічного монологу – до діалогу, від пасивного сприймання – до інтеракції та кількарівневої взаємодії; перехід від спрямованості на афективну сферу сприйняття інформації до орієнтування мас-медійної продукції на сфери пізнавальну та поведінкову; спонування молоді до активної участі у соціально-політичному житті країни в якості її повноправного суб'єкта, медіаосвіта як засіб інформаційної безпеки та інші.

Таким чином, у процесі гуманізації особистості необхідною є консолідація зусиль усіх існуючих інституцій – сім'ї, освітньої, культурної сфер, при чому громадські організації та державна політика стають у цьому процесі сполучною ланкою. Гуманізація особистості починається з сім'ї, при чому ефективність першої можлива за умови зміни соціальної орієнтації сім'ї на орієнтацію гуманістичну, переходу від соціо- до людиноцентричної сім'ї. Логічним продовженням стає гуманізаційний вплив освітньої сфери, що характеризується сприянням особистісному розвитку учня, забезпеченням гармонізації цього розвитку в єдності його екстенсивного та інтенсивного аспектів; запровадженням в освіті діалогічних засад; наданні учневі достатнього обсягу зовнішньої свободи і дієвої допомоги в здобутті внутрішньої свободи; поєднанням гуманістичного переосмислення перспективних функцій освіти з гуманізацією сьогоденного життя кожного учня, врахуванням національної специфіки освітньої системи. Державна політика у процесі гуманізації особистості консолідує та підсилює дії всіх суспільних інституцій за умови використання «зворотного зв'язку», що передбачає детальну обробку інформації, що надходить із соціальної системи, моніторинг громадської думки, залучення до обговорення державних питань філософів, дослідників, мистецькі кола. Процес гуманізації відбувається безпосередньо у культурному просторі, тому необхідно враховувати сучасні тенденції культурного впливу, зокрема зміни механізму передачі культури, її мозаїчний, мережевий характер, тенденції демасифікації, формування електронної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуманізм педагогічної думки в Україні : [електронний ресурс] / Г. І. Карпенко, С. І. Кривчик // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – 2011. – № 1-2. – С. 112-118. – Режим доступу: <http://kobzar1814.blogspot.com/2011/11/xv-xix.html>.
2. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
3. Задорожна М. І. Гуманізація суспільної свідомості (державно-управлінський аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління / М. І. Задорожна. – Львів, 2008. – 23 с.
4. Информационная эпоха: вызовы человеку / [ред. И. Ю. Алексеева, А. Ю. Сидоров]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 335 с.
5. Історія педагогіки: курс лекцій : [навч. посіб.] : [електронний ресурс]. – К., 2004. – 171 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-69.html>.
6. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе / [ред. В. Л. Иноземцев]. – М., 1999. – С. 494-495.
7. Колесникова И. Е. Механизм смыслогенеза личности в онтогенезе: морфогенетический и онтологический контекст / И. Е. Колесникова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 205 с.
8. Костина А. В. Тенденции развития культуры информационного общества: анализ современных информационных и постиндустриальных концепций : [електронний ресурс] // Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». – 2009. – № 4. – Режим доступа : http://zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina_Information_Society.
9. Кравченко Т. В. Сучасна сім'я у фокусі наукових досліджень / Т. В. Кравченко // Український соціум. – 2006. – № 2. – С. 43-48.
10. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями : [електронний ресурс] / М. Мид. – Режим доступа : <http://www.countries.ru/library/texts/mid.htm>.

11. Моль А. Социодинамика культуры : [электронный ресурс] / А. Моль; [пер. с фр.; предисл. Б. В. Бирюков]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с. – Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-a.htm#_Тoc194072110.
12. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – Мн. : Издательство В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
13. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики : [учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов] / А. Б. Орлов. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
14. Пазенок В. С. Гуманістичний принцип сучасної філософії освіти / В. С. Пазенок // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 52-73.
15. Скляр П. П. Гуманістичні аспекти пошуку ефективності сучасної освіти : [електронний ресурс] / П. П. Скляр, Т. О. Уманська. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 215 с. – Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2193/1/6.pdf>.
16. Табачковський В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності» / В. Г. Табачковський. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 432 с.
17. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер ; [пер. с англ.]. – М. : АСТ, 2002. – 557 с.